

DELI GERGELY

*rektor, egyetemi tanár**NKE Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar*

A Grosschmid-hatás – Avagy paradigmaváltás a magyar romanisztikában

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány hipotézise, hogy a magyar romanisztikában a 20. század első harmadában jelentkező módszertani paradigmaváltás egyik fő oka a „valódi” nemzeti magánjog keresése volt. Míg korábban mások mellett Farkas Lajos érdemben foglalkozott a pandektajoggal, az – Grosschmid Béni hatásának is köszönhetően – mint a nemzeti érdekre sérelmes „német” tan kikerült az érdeklődés homlokteréből. Ezt követően Marton Géza nyomán a római jog tankönyv- és szakirodalmában elterjedt az a megközelítés, amely a római jogot leszűkítve, mint a magánjog általános alapelveinek tárházát közelítette meg.

Kulcsszavak: Farkas Lajos ■ Grosschmid Béni ■ Marton Géza ■ pandektajog ■ római jog

I. BEVEZETÉS

Jelen tanulmányban amellől érvelek, hogy a magyar romanisztikában a 20. század elején jelentkező módszertani paradigmaváltás egyik fő oka a „valódi” nemzeti jog keresése volt. Grosschmid Béni ilyen szellemiségű,^[1] erős hatásának köszönhetően a pandektisztika „gazdátlaná” vált,^[2] kikerült mind a magánjogászok, mind a római jogászok érdeklődésének homlokteréből, nem utolsósorban azért, mert annak művelését számos jogtudós sérelmesnek tartotta a nemzeti érdekre nézve.

[1] Szladits, 1948, 6.; Weiss, 2006, 101.

[2] Grosschmid a német pandektajog ellenében kifejtett kritikus munkásságáról ld. Szladits, 1948, 5., 7.; Peschka, 1959, 60.; Asztalos, 1973, 75. E nézeteket árnyalni szükséges annyiban, hogy Grosschmid számos esetben, és nem csak kritikailag, hivatkozik a nagy pandektajogászok műveire. Ld. Földi András MTA székfoglaló előadását, amelynek kéziratát annak szerzője bocsátotta jelen sorok írója rendelkezésére.

Hipotézisem alátámasztása érdekében elsőként körvonalazom, hogy miben is állt a római jog művelésének paradigmaváltása a 20. század első évtizedeiben. Ezt követően bemutatok két jellemző módszertani kísérletet a „valódi” nemzeti jog megtalálására. Egyrésztől Farkas Lajos alapvetően történeti jellegű útkezeséről fogok szólni, majd a kortárs Grosschmid Béni nagyhatású reformtörekvéseit mutatom be. Végül az utóbbi tanítványa, Marton Géza példáján keresztül szemléltetem, hogy Grosschmid munkássága milyen hatással volt a magyar római jogtudományra, azaz, miben is áll a „Grosschmid-hatás”. Az érintett három jogtudóst összeköti, hogy mindannyian egyaránt foglalkoztak római joggal és a magyar magánjoggal is. Amíg azonban Grosschmid Béni *ex asse* magánjogásznak tekinthető, addig Farkas Lajost egyértelműen a római jogászok közé szoktuk sorolni, Marton Géza munkássága pedig mondhatni arányosan oszlik meg a két tudományterület között.^[3]

II. MÓDSZERTANI PARADIGMAVÁLTÁS A MAGYAR ROMANISZTIKÁBAN

Első, felületes megközelítésben a 20. század elején a magyar romanisztika^[4] követi a mintaadó, nyugati tudományos tendenciákat. A múlt századfordulón a történeti és bölcséleti jogtudomány háttérbe szorul, és megjelennek új irányok, mint az interpolációkritika^[5] és a jogi papirologia.^[6] A római jog oktatásában előtérbe kerülnek az intéciók,^[7] illetve a klasszikus római jog absztrakt tértől és időtől kevésbé függő dogmatikai megközelítése. Az oktatásban a római jog szerepe a magánjog univerzális alapelveinek bemutatására szorítkozik, a hatályos magyar jog művelésének előkészítése céljával. A monografikus irodalomban a római jog a hatályos jog kritikájához és fejlesztéséhez használatos érvek tárházává válik. Mindez hasonlít ahhoz a folyamathoz, amely a német Polgári Törvénykönyv (BGB) hatálybelépésével Németországban is lezajlott.^[8] Mégis, ha a történések mélyére nézünk, azt tapasztalhatjuk, hogy a változások háttérben

[3] Hogy Marton valóban egyaránt volt romanista és magánjogász, jól szemlélteti Csehi: „Nem véletlen, hogy Szladits Károly a sok-sok neves elméleti és gyakorlati jogász helyett a romanista Martont kérte fel a magyar magánjogot bemutató nagyívű munkánál a kártérítési és deliktualis felelősség tárgyalására” (Csehi, 2016, 160-161.).

[4] Ezzel párhuzamosan a magánjogtudomány területén is komoly változások történtek, megerősödik a kritikus-teleologikus irány. Erről részletesebben ld. Vékás, 2019, 71-72.

[5] E módszer első magyar összefoglalását és egyben kritikáját is nyújtja Személyi, 1929. E műben különösen előremutatóak a Wieacker-féle Textstufentheoret megelőlegező megjegyzések, ld. Személyi, 1929, 18. skk. Az interpolációkritikai módszer egyik komoly eredménye a Marton Géza által kifejtett objektív felelősségi felfogás, ld. Korniss, 1942, 51. Általánosabb összefüggésekért ld. Avenarius – Baldus – Varvaro, 2018, 303-314.

[6] Kiss, 1910, 5.

[7] Móra, 1964, 419.; Pólay, 1972.

[8] Ehhez ld. Koschaker, 1958, 342.

nem kizárólag, sőt talán nem elsősorban az egyetemes tudományos fejlődés szolgái követése áll.

Úgy vélem, hogy a magyar jogfejlődést ebben az időszakban a kodifikációs törekvésekkel összhangban egy fő feladat határozta meg, a „valódi” nemzeti jog megeremtése. Ennek alapvetően három oka volt. Egyrészt, az 1848. évi forradalmi törvényhozás, majd az osztrák jognak a szabadságharc kudarcát követő oktrojált uralma a nemzeti jogfejlődésben komoly torzulást okozott.^[9] Másrészt, a kiegyezést követő gazdasági fellendülés egyre sürgetőbbé tette a jogi reformokat és a magánjog kodifikációját. Harmadrészt, az első világháborút követő békeszerződések pusztító hatása felszította a nemzeti érzületet és a „valódi” magyar jog iránti igényt.

Az alábbiakban két alternatív utat mutatok be, amelyek a „valódi” nemzeti jog megeremtésére irányultak. Az első képviselője Farkas Lajos,^[10] aki savignyánusként^[11] a helyes jogi megoldások keresése során nagymértékben támaszkodott a római jog története és továbbélése során felhalmozódott tapasztalatokra. A második képviselője pedig az igazi *Einzelgänger*nek minősíthető^[12] Grosschmid Béni, aki számára a római jog elsősorban időtlen és elvont jogi érvek tárháza volt. Farkas a „valódi” magyar jogot az egyetemes jogfejlődési trendekbe való belesimulás révén kívánta megalkotni. Grosschmid a „valódi” nemzeti jogot a régi középkori magyar jog újraélesztésével és annak a kor követelményeihez való igazításával kívánta helyreállítani.^[13] Az első szemében a nemzeti jog azért számított „valódinak”, mert tudományos szempontból a legkiválóbb. A második ítéletében pedig attól lett „valódi”, mert a magyar nemzeti sajátosságokból fakadt.

Most vizsgáljuk meg alaposabban e két kiváló jogtudós munkamódszerét!

III. FARKAS LAJOS MÓDSZERTANA

Farkas Lajos két fontos műve, a rektori köszöntőként elhangzott „A becsület általános jelentősége a mai és római jogrendben”, és a székfoglalóként előadott „A római obligatio fogalmilag véve a közép- és újkori jogi elméletben” lényegében azonos sémát követ, és tudományos módszertanuk is megegyezik. Mindkét esetben egy-egy kiemelt fontosságú forráshely áll a középpontban. A becsület-

[9] A nemzeti jelleget figyelembe nem vévő osztrák jogi oktatási reform is komoly ellenállást váltott ki, ld. Eckhart, 1936, 419.

[10] Személyéről és munkásságáról ld. Kenyeres, 1967, 470-471.; Hamza, 2005a, 467.; Hamza, 2005b, 78-81.; Hamza, 2006, 82-86.

[11] Megerősítőleg Kolosváry, 1928, 8.

[12] Vékás e kifejezést nem használja, de megerősíti Grosschmid eredeti, idegen hatásoktól mentes, független tudományos látásmódját. Ld. Vékás, 2019, 32.

[13] Erről tanúskodik Zsögöd, 1897, 232., 235., ahol Grosschmid a jogtörténeti előzményekhez való ragaszkodást összekapcsolja a haladás követelményével.

ról szóló munkában ez Callistratus egy fragmentuma,^[14] a kötelmeket tárgyaló értekezésben pedig az Institúciók és Paulus vonatkozó meghatározásai szolgálnak kiindulópontul.^[15] Jellemző az is, hogy Farkas nem törekszik a vonatkozó források teljeskörű felkutatására, ahogy egyes^[16] romanisták tennék, inkább szelektál az ókori anyagból. Az alapvető források beazonosítása mellett széleskörű általános és jogbölcséleti vizsgálódásokat végez. A becsület kapcsán mások mellett részletesen elemzi Arisztotelész, illetve Kant és Pufendorf tanait, és hasonlóképp jár el a kötelmi műben is, ahol többek között Savigny és Wolf nézeteit taglalja. Minden esetben értő módon bemutatja a magyar jogi szakirodalom vonatkozó eredményeit is. Módszertanának további fontos jellemzője annak megvizsgálása, hogy ezen jogtörténeti és bölcséleti előzményeknek milyen hatása volt az egykorú „szorosabb értelemben vett civilisztikai szaktudományra”.^[17] Végül mindezek alapján megfogalmazza saját álláspontját.

Munkamódszerét érdemes röviden egy konkrét példán is bemutatnunk. Induljunk ki Callistratus alábbi fragmentumából: „Existimatio est dignitatis inlaesae status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur aut consumitur.” (A megbecsülés a személyi méltóság törvények és szokások által jóváhagyott, sérelmet nem szenvedett állapota, amely az általunk elkövetett jogsértés folytán a törvények erejénél fogva csökken vagy szűnik meg.)

Farkas végeredményben erre a szövegre támaszkodva kritizálta Karl Binding ún. Verunehrung-elméletét.^[18] A nagy német büntetőjogász az erkölcsi és a jogi becsületfogalom közti különbséget abban látta, hogy amíg az előbbi az értékítélet során a jó és rossz emberi cselekményeket egybeszámíthatja, addig a jognak tételesen kell eljárnia, nem kompenzálhat egyetlen rossz cselekedetet sem a korábbi jótétemények segítségével. Jogi szempontból az az elvárás, hogy mindenki megadja a másikkal azt a tiszteletet, ami annak a köteleességteljesítésének mértéke és önkéntes, társadalmilag értékes vállalásai alapján jár. Ha valaki ezt megtagadja, akkor a másikkal alap nélkül úgy bánik, mintha becstelenséggel terhelt személy lenne. Ezért a jog számára Binding felfogásában nem a becsületesség mértéke, hanem a becstelenség hiányának foka a mérvadó szempont. Farkas kritikája elsősorban az ellen irányul, hogy sem elméleti szinten, sem a jogalkalmazás során nem keresik többé a becsület objektív alapját. Ehhez pozitív hozzáállás lenne szükséges, azaz meg kellene mondani, mely magatartásformák értékesek, és melyek nem. Ehelyett azt vizsgálják esetről-esetre, negatív módon, hogy a vizsgált cselekményben van-e a másik becsületét sértő

[14] Call. D. 50.13.5.1.

[15] Inst. 3.13pr és Paul. D. 44.7.3.

[16] Jó példa erre Radin tanulmánya, aki az eleganter kifejezést tartalmazó Digesta-helyek teljeskörű azonosításának igényével lép fel és azok értékelő bemutatását is adja. Ld. Radin, 1930, 311-325., akinél ez az eljárás legitímálta általános következtetések levonását. Ld. Radin, 1930, 319.

[17] Farkas, 1913, 313.

[18] Binding, 1890, 28.

elem. Ebből a hozzáállásból fakad, hogy nem a becsületet definiálja a modern jogtudomány, hanem a becsületsértést. Azaz a jognak a modern szemlélet szerint nincs szerepe a becsület tartalmának és mértékének objektív meghatározásában, csupán a konkrét szubjektumot védheti a becsületsértésekkel szemben. Úgy véli Farkas, hogy a kortárs pszichológia^[19] és szociológia eredményei az ő, római jogi alapokon nyugvó, objektív és közösségközpontú felfogását támasztják alá, és a modern jogi felfogás emberképét „legridegebb önző magaságnak”^[20] minősíti. Költői kérdésként szegezi Bindingnek, hogy „[a]z a keresztényemberiség az ő [tui. Binding] demokratikus egyenletességével, csakugyan él-e a mai jogrend intézményeiben, s nincs már többé emberi állapot, melyben a kereszténység főparancsa érvényre ne jutna?”^[21] Így teszi nyilvánvalóvá, hogy számára a keresztény értékrend az az ideál, amely alapján a becsületre vonatkozó jogi intézményeket és elméleteket megítéli.

Figyelemre méltó, hogy legújabb romanisztikában is tovább él az a probléma, hogy az idézett Callistratus-szövegben szereplő *existimatio* kifejezés tekinthető-e a modern értelemben vett emberi méltóság előfutárának, azaz, hogy szubjektív, egyéni, vagy objektív, közösségi fogalomról van-e szó. Jacob Giltaij olvasata a szöveg második felére helyezi a hangsúlyt, amely értelmezésében arról szól, hogy az egyén „emberi méltóságát” az állam csak törvényes eljárás során kiszabott büntetés révén sértheti meg.^[22] Ebben a megközelítésben az *existimatio* egyfajta jogosultság. Farkas nézete ezzel szemben a Callistratus-szöveg „*legibus ac moribus comprobatus*” fordulatából indul ki. Ez arra utal, hogy a becsület tartalmát a törvényeknek és az erkölcsöknek kell konszolidálniuk. Erre alapozza Farkas azon igényét, hogy a jognak befolyásolnia kellene a közélet, azaz az általános becsületérzet alakulását. Nála az *existimatio* inkább egy objektív mérce, amelyhez az egyénnek kell igazodnia.

Greenidge, akinek munkáját Farkas biztosan ismerte, és akinek eredményeit a fő koncepció tekintetében részletes indokolás nélkül elutasította,^[23] párhuzamot vont a *caput* és az *existimatio* között.^[24] Ez számunkra annyiban érdekes, hogy bizonyos értelemben hidat képezhet a becsület közösségi, avagy kötelességközpontú, másrészt egyéni vagy jogosultságközpontú megközelítése között. A római polgár társadalmi helye (*caput*) és megbecsültsége (*existimatio*) valóban szoros összefüggésben álltak, és egymásra kölcsönösen reflektáló fogalmak voltak. A római polgár társadalomban elfoglalt helye valóban megbecsülést biztosított számára, és az utóbbiban elszenvedett csorba visszahatott társadalmi állására is. Ezért Kaser Greenidge-dzsel szemben megfogalmazott kritikája egyben nem jelenti Farkas kritikáját is. Kaser ugyanis nem koncepcio-

[19] Itt Farkas Wundtot (Wundt, 1886, 26-37.) idézi, ld. Farkas, 1896, 21.

[20] Farkas, 1896, 42.

[21] Farkas, 1896, 41-42.

[22] Giltaij, 2016, 232-249.

[23] Farkas, 1896, 22. [18].

[24] Greenidge, 1894, 5-8.

nális, hanem dogmatikai alapon támadta a *caput* és az *existimatio* közti analógiát. Érvelése szerint amíg a *capitis deminutio* egyértelműen jogi szankció, addig az *infamia* (amire a Callistratus szöveg vége látszik utalni) nem vegytisztán az.^[25] Farkas ez a szempont nem érdekelte, ő az egyéni megbecsültség és a közösségi értékrend közti viszonyt kívánta helyreállítani.

Farkas másik, a kötelemről szóló tanulmányában az alanynak az *obligatio* fogalmából történő kikopását kárhoztatta, és azt, hogy a kötelelem lényegét többen a vagyonban látták.^[26] Elemzésében a kiindulást itt is római jogi fragmentumok képezik. Egyrésztől Iustinianus híres definíciója,^[27] miszerint:

„Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura.”^[28] (A kötelelem olyan jogi kötelék, amelyenél fogva szükségszerűen valamilyen szolgáltatás teljesítésére kényszerülünk államunk jogának megfelelően.)^[29]

Valamint Paulus meghatározása:

„Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum aut servitutum nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dandum aliquid vel faciendum vel praestandum.”^[30] (A kötelmek lényege nem abban áll, hogy a mienkké tegyen egy dolgot vagy egy szolgáltatást, hanem hogy valaki mást rászorítson arra, hogy valamit adjon, valamit tegyen vagy valamiért helytálljon a számunkra.)^[31]

E két alapdefinícióban Farkas elsősorban a személyt, az alanyt veszi észre. Az elsőt az adós, a másodikban a hitelező szemszögéből látjuk a kötelelem lényegét. Farkas, hogy szemléltesse, „hová tévedt ma már az elmélet”^[32], Stammlert idézi: „Schuldverhältnisse sind rechtliche Sonderverbindungen unter Privaten zu bestimmten socialen Zusammenwirken.”^[33] (A kötelmek meghatározott társadalmi együttműködésre irányuló, magánosok közötti sajátos kapcsolatok.) A hangsúlyeltolódás valóban látványos: míg az ókori meghatározásokban egyértelműen az alany áll a középpontban és az ő egyéni jogai, illetve kötelezettségei, addig Stammler a felek közti jogviszonyt és a közösségi hatásokat emeli ki. Az alany jelentőségének hangsúlyozása Farkas számára egyebek mellett azért fontos, hogy a kötelelem, illetve a lekötés miéértje, a hitel kapcsán ne csak annak közgazdasági értéke vetessék számításba, hanem egyéni, etikai jelentősége is.^[34]

[25] Kaser, 1956, 266. [22].

[26] Farkas, 1913, 62.

[27] Farkas sorrendjét követem, amikor a Iustinianus-i szöveget Paulus meghatározása előtt ismertetem. Ld. Farkas, 1913, 363.

[28] Inst. 3, 13pr.

[29] A fordítás Földi – Hamza, 2022, 381. oldalról származik.

[30] Paul. D.44.7.3pr.

[31] A fordítás Földi – Hamza, 2022, 379-380. oldalait követi.

[32] Farkas, 1913, 356.

[33] Stammler, 1897; idézi: Farkas, 1913, 357.

[34] Farkas, 1913, 360.

Nem lehet nem észrevenni, hogy Farkas lényegében ugyanazon az erkölcsi alapon áll, mint a becsületről szóló, korábbi nagy művében. Ahogy maga is kifejezetten rámutat: „Mert a hitel eszméje egyénietlen mivoltában: *contradictio in adjecto*: gazdasági érték egyéni *relatio* nélkül, a hitői közbefogásával; képzelhetetlen. Gondoljunk itt csak a római *existimatio*ra.”^[35] Azaz az egyén–közösség tengelyén Farkas szerint a becsület a modern jogi (tév)eszmék hatására a közösségi dimenziót veszítette el, a kötelem pedig az egyéni aspektust. Ebből arra következtethetünk, hogy a modern jog hozta felfogásbeli változások nem módszerbeliek vagy tartalmiak, hanem ideologikusak és teleologikusan determináltak. Nem az érdeklő a modern jogászokat, hogy mit és hogyan változtatnak meg az ókori jogi szemléletmódból, hanem csak a cél lebeg a szemük előtt, ami – Farkas olvasatában – a gazdasági szempontok minél erőteljesebb érvényesítése.

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy Farkas a magyar szakirodalom taglalása során Grosschmid fő művét, a Fejezeteket is *obstrusus* mivoltától eltekintve, elismerőleg és a „régibb íróinkkal bensőbb összeköttetésünket”^[36] helyreállító munkaként jellemzi.^[37] Farkas és Grosschmid kötelemre vonatkozó nézeteiben a leglényegesebb eltérés, hogy amíg az *obligatio* tárgyának és tartalmának, azaz a szolgáltatásnak és a tartozásnak magának a megkülönböztetését az utóbbi használható megkülönböztetésnek tartja, addig az előbbi e megkülönböztetést az alanyi szempontnak, illetve a kötés miértjének fogalmi jelentőségűvé fokozásával lehetőleg elkerülni igyekszik.^[38] Grosschmid a Fejezetekben^[39] röviden tárgyalja Farkas vonatkozó művét. Egyedül az *obligatio* helyes magyarosításával kapcsolatos problémát emeli ki. Farkas ugyanis, szembehelyezkedve az akkor már széles körben elterjedt kötelem kifejezéssel, a római jogra hajazó „kötelezés” szóval adná vissza az *obligatiót*. Grosschmid ezzel nem ért egyet, és „némi borzongással” ugyan, de a kötelem mellett marad. Legfőbb indokai, hogy egyrészt még a kötelem az a kifejezés, amely a kérdéses viszony kétoldalúságát leginkább visszaadja, szemben az inkább adós pozíciójára fókuszáló „kötelezéssel” szemben. Másrészt, mondja, a német BGB-ben is nyert a *Schuldverhältnis* a *Verpflichtung*gal szemben. Grosschmid nem érti, vagy legalábbis válasza nem méltatja Farkas valódi érvét a kötelezés mellett. E fő ok pedig nem más, mint az alanyi szempont hangsúlyozása a tárgyival, a vagyonival szemben. Farkas a római jog alapján arra kíván emlékeztetni, hogy az *obligatio* esetében az adós köteles a tartozását kiegyenlíteni, és nem egyszerűen arról van szó, hogy az adós vagyonából felel a tartozásért.^[40] A kötelezés kifejezés az adósnak ezt a lekötöttségét hozza előtérbe, a kötelem pedig a tárgyi aspektust, azt, hogy mivel adós az adós, nem pedig azt, hogy miért.

[35] Farkas, 1913, 360.

[36] Farkas, 1913, 350.

[37] Farkas, 1913, 350-353.

[38] Farkas, 1913, 360.

[39] Grosschmid, 1899, 1243-1245.

[40] Farkas, 1913, 357.

Ezen apró kontrapozíció jól jellemzi a két jogtudós, Farkas és Grossschmid munkamódszerét. Farkas alapvetően az erkölcsi szempontot kívánja érvényre juttatni, és sokkal jobban ragaszkodik a római jogi felfogáshoz. Teszi ezt akkor is, ha a római jog egészen más okokból helyezte előtérbe az adós lekötelezettségét, mint az a keresztény értékrend, amelyet Farkas oly következetesen védelmez. Grossschmid a legkevésbé rossz megoldást keresi, még akkor is, ha a „kötelem” „nem a nyelvünknek a lelkéből fakadt szó”.^[41] Azaz a tárgyi helyesség érdekében a nemzeti-nyelvi szempontokat is félretolja.

Összegezve: Farkas római jogi alapokon építkezett, erős történeti szemlélet és nyelvi elemzések segítségével általánosított, és az így nyert fogalmak segítségével a nemzeti jogot keresztény erkölcsi alapon kívánta fejleszteni.^[42] Végeredményben mindkét tárgyalt művében az egykorú német tan kritikáját nyújtotta, és rámutatva a tévutakra, a magyar jogot kívánta „helyes” irányba terelni. Azt, hogy az egyetemes tudomány iránti igényesség és a nemzeti érzés úgy kapcsolódott össze Farkas munkásságában, jól mutatja az alábbi szakmai hitvallása: „[...] ismerve a hazánk jogi életrendjének fejlődésében beállott egészen rendellenes változást, mely arra kényszerít, hogy idegen népek intézményeit, történelmi kifejlődésüknek a saját múltunkkal összenemfüggése dacára, mondhatni egy csapással illeszszük be közéletünkbe, s dolgozzunk velők úgy, mintha csak egy gép megkopott kerekét cseréltük volna ki; mindig azon vágy és kötelességérzet sarkalt, hogy szakbeli munkásságomat úgy irányítsam, hogy eredménye ne csak a múltnak, hanem a jelennek is hasznára váljék; hogy tehetségemet hivatásomhoz híven, nem múltó jelentőségű kontrapozíciók, meddő teóriák továbbbeszövéseire, hanem a tudománynak igazi és állandó hasznosságú alapkérdései megoldásánál használjam fel.”^[43]

IV. GROSSCHMID BÉNI MÓDSZERTANA

Másik protagonistánk, Grossschmid Béni teljesen más utakon járt. Alapvetően összehasonlító jellegű vizsgálódásokat folytatott, amelyekben kisebb súlyt kapott a történeti szemlélet. Munkamódszerére jellemző az a kijelentése, miszerint „a mai angolban [tui. jogban], annak intézményi, főképpen jogműveltségi jellegében több van Werbőczyből, mintsem mibennünk”.^[44] Azaz hidegen hagyja, hogy a középkori magyar és angol jog fejlődése között nincsen számottevő, dokumentálható kapcsolat, és pusztán absztrakt megközelítése alapján lehet legitim, amikor az angol jogban Werbőczyt, a középkori magyar szokásjog összefoglalójának

[41] Grossschmid, 1899, 1245.

[42] Farkas, 1913, 322.

[43] Farkas, 1913, 299.

[44] Grossschmid, 1928, 1.

nyomait kereste. Számára a jogintézmények „szellemi rokonsága”^[45] volt fontos, nem annyira a történeti, kronologikus hatástörténet és fejlődés. Időben és térben egymástól messze álló megoldásokat vetett egybe, és ezért olyan megállapításokat tehetett, minthogy „[a] régi római törvényes öröklés ezzel a maga nemében közelebb áll a mi ági örökösödésünkhöz, mintsem a modern törvényekhez”.^[46] Szellemi rokonság alatt a jogintézmények stílusában, formanyelvében, fogalmi háztartásában és rendszerében^[47] fennálló azonosságokat értett. Nem érdekelte a *cui bono* problémája, csak „a történeti érzéstől áthatott honfiúi lélek”.^[48]

Konkrét példának Grosschmidtől az a gondolatmenet lesz, amelyben a szerző az ősi magyar ági öröklés előképét keresi a római jogban.^[49] Ezt Theodosius császár egy rendeletében^[50] véli fellelni, amelynek kezdő sorai így hangoznak:

„Cretionis o[bser]vantiam praecipimus removeri, per qua[m] filii pa]triae potestati subiecti res ex materna h[ereditate] vel ex diversis successioneibus ad se devo[lutas ante]hac his, in quorum potestate fuerant, [adquirebant et] ut intra [s]extum annum [...] [defunctis quae ex m]aterna hereditate vel gene[ris mater]ni] devoluta sunt, ad proximos [veniant iubemus,] quoniam priorem nostram ius[sionem] quae sine temporis distinctione filorum successiones ad patres iusserat pertinere, aequitatis ratio corrigi persuasit.] [...]”^[51] (

Elrendeljük az ünnepélyes elfogadó nyilatkozat (cretio) megtételének elhagyását, amely révén az atyai hatalomnak alávetett fiúgyermek az anyai hagyatékából vagy egyéb, rájuk szálló örökségekből származó vagyont korábban azoknak szereztek meg, akiknek a hatalmában álltak és hogy a hat életévnél előbb [...] elhunytaknak azt, ami az anyai hagyatékából vagy az anyai ágról rájuk szállt, a legközelebbiekre [tui. anyaaági rokonokra] háramolni parancsoljuk, mert korábbi parancsunkat, amely az életkorra tekintet nélkül a fiúk örökségét az atyákhoz tartozónak rendelte, a méltányosság elve kijavítani indokolta. [...])

Grosschmid értelmezése szerint a császár azt kívánta elérni, hogy amennyiben az öröklő gyermek „hat éves kora előtt elhal, akkor ne szálljon az ő egyik szülei vagyona a másik szülőre, hanem menjen vissza az illető elhalt szülő atyafiságára.”^[52] Jól látja a lényeges különbségeket a magyar ági öröklés és e rendelet között, mégis, csak arra az elvont alapelvre fókuszál, hogy ez e rendelet a vagyont annak a szülői ágnak juttatja vissza, akitől származott. Grosschmidnek ezen, a hasonlóságot hangsúlyozó nézetéhez leginkább Marongiou felfogása áll közel, aki a Kr. u. 339-es rendeletben a *paterna paternis, materna, maternis* elv

[45] Grosschmid, 1928, 2.

[46] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 214.

[47] Grosschmid, 1928, 2.

[48] Grosschmid, 1928, 3.

[49] Grosschmid viszonyáról a római joghoz ld. Bíró, 1968, 313-324.

[50] CTh. 8.18.1.4.

[51] A latin szöveg rekonstrukciója Mommsen és Meyer kiadását követi. Ld. Mommsen – Meyer, 1905.

[52] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 231.

első, jóllehet részleges érvényesülését látta.^[53] Ugyanakkor Grosschmid a vonatkozó külföldi szakirodalom^[54] ismeretében tisztában volt azzal, hogy császári rendelet vélhetően nem annyira az ági vagyon megőrzését célozta, sokkal inkább a *cretio* intézményével volt kapcsolatos.

A *cretio* az örökség elfogadásának ősi, ünnepélyes módja volt.^[55] Az aktust az *infansok* (a rendelet szerint a hat évnél fiatalabbak) nem tudták realizálni, így a rájuk szálló örökséget a római vagyonegység vezérelvével szemben nem szerezhették meg a felettük *patria potest*sal bíró apjuknak. Így az anyától származó vagyon maradt az anyáé, illetve az anyai ágé. Látnunk kell azonban, hogy egyes szerzők korábban ezzel merőben ellentétes értelmet tulajdonítottak a szövegnek, miszerint az azt jelentené, hogy apa a *cretio* nélkül is megszerzi a *filius*-ra háramló hagyatékot.^[56] Noha ezen olvasattól a *communis opinio doctorum* korán elfordult,^[57] fontos aspektus azonban, ami felett Grosschmid figyelmé átsiklani látszik, hogy az idézett fragmentum hatálya nem feltétlenül korlátozódik a törvényes öröklésre, hanem a végrendeleti öröklés esetére is vonatkozhatott.^[58] Ezt azért tartom döntő szempontnak, mert el tudom képzelni, hogy e lehetőség ismeretében már az egyébként a történeti-kulturális kötöttségekől oly távolra absztrahálni merészülő Grosschmid sem érzékelte volna oly erősen a párhuzamot a magyar intesztát ági öröklés és a szóban forgó császári rendelet között. Ezt arra alapozom, hogy az egyébként a római jog forrásaiban oly járatos Grosschmid nem idézte fel fejtegetései során azt a Digesta-helyet, amely egészen nyilvánvaló párhuzamot mutat az ági öröklés eszméjével, és amelyben ráadásul a számára igen kedves szülőföld, Pannonia is érintett volt:

Qui non militabat, bonorum maternorum, quae in Pannonia possidebat, libertum heredem instituit, paternorum, quae habebat in Syria, Titium: iure semisses ambos habere constitit [...]^[59]

(Egy nem katonai személy, anyai ágról származó vagyonának, amelyet Pannóniában birtokolt, egy felszabadított rabszolgát nevezett örökösül, atyai ágról származó vagyonának, amelyet Szíriában bírt, Titust: a jog alapján mindegyikük a [hagyaték] felét kapta meg [...].)

Itt egyértelműen végrendeleti öröklésről van szó, és erős a gyanúm, hogy emiatt nem hozta fel érvként a fragmentumot Grosschmid az intesztát ági öröklés eszméjének alátámasztására. Kulturális különbségektől (mint amilyen az atyai hatalom), sajátos jogi aktusoktól (mint amilyen az ünnepélyes elfogadó nyilatkozat, a *cretio*) hajlandó volt eltekinteni, amikor összehasonlító fejtegetései során

[53] Marongiu, 1937, 16.

[54] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 231. oldalán az 1-es számú lábjegyzetben idézi Leist, 1844, 131. oldalát.

[55] Ld. Buckland, 1922, 239.

[56] Például: Von Löhr, 1811, 34.

[57] Így már Schilling, 1829, 395.

[58] Danz, 1840, 29-30.

[59] Pap. D. 28.5.79.

párhuzamokat keresett, de olyan alapvető dogmatikai határvonalat, mint ami a végrendeleti és a törvényes öröklés között fennáll, nem lépett volna át. Ahogy a római jogérzék sem engedett sokat: a fenti fragmentum tanulsága szerint úgy tekintették, mintha a két ágról származó vagyon éppen megegyezett volna és a hagyatékot egyszerűen megfelezték. Annak ellenére, hogy igen kicsi annak a valószínűsége, hogy az egyes ágakról származó vagyon éppen ugyanakkora legyen. Azaz, az ági alapon történő végrendeleti felosztást a maguk törvényes örökjogában bevett *in capita* szemléletével felülírták. Erős egyszerűsítés ez, de hasonló megoldást a *fente* intézményében a *Code civil* eredeti 733., ma hatályos 736. cikkelye is tartalmaz, amelyek lemenők és testvérek hiányában az apa és az anya, illetve ágaik között felezik meg a hagyatékot.^[60] Hasonlóképp rendelkezett a középkori Hollandiában a *droit d'échevinage*, a laikus elemeket is tartalmazó bírósági rendszer,^[61] és őrizte azt az eszményt, hogy a vagyonnak bizonyos esetekben oda kell visszaszállnia, ahonnan származott.

Vissz térve az idézett császári rendeletehez, az újabb szakirodalomban Sicard is érzékeli az abban fellelhető analógiát az ági örökléssel, de ő sem ezt tartja lényegi elemnek, hanem a *cretio* szabályozását.^[62] Ami Sicard tanulmányából a mi Grosschmidunk szempontjából érdekes, az az, hogy ugyanazt az ősi római alapintézményt, az agnát öröklést eltérő módon értékeli a két jogtudós. Grosschmid az agnát öröklésben lényegileg ági öröklést lát, amelynek ugyan központi hajtóerő az atyai hatalom, és csak a férfi ágra van korlátozva, de mégis szem előtt tartja a vagyon eredetét. Sicard ezzel szemben az agnát öröklés esszenciájának a vagyonegység eszméjét tételezi, amit ő így a vagyon eredet szerint megosztó ági örökléssel élesen szembeállít.^[63] Úgy vélem, Grosschmid nézete a helyes. Ugyanis a vagyonegység és az ági öröklés a rómaiaknál nem zárta ki egymást. Az agnát vagyon a férj és feleség vagyónának keveredését akadályozó szabályozásnak köszönhetően lényegében ági vagyon, jöllehet csak atyai vagyon. Igaz, hogy a *manus* hatalom alatt álló feleség *filiae loco*, lánygyermek helyén örököl férje után, de ez a vagyon az ő elhalása esetén sem kerül ki az *agnatio* köréből.^[64]

Grosschmid véleménye szerint az ági örökléssel ellentétes megoldás, amely az egykorú nyugati jogrendszerekben igen elterjedt, felforgatja a természet örök rendjét,^[65] miszerint ahogy a vér is szülőről gyermekre száll tovább, úgy az örökségnek is szülőről gyermekre kell háramolnia, és nem fordítva.^[66] Itt

[60] Code Civil, ARrt 733: "Toute succession échue à des ascendants ou à des collatéraux, qu'ils soient légitimes ou naturels, se divise en deux parts égales: l'une pour les parents de la ligne paternelle, l'autre pour les parents de la ligne maternelle."

[61] Ld. például a holland Groote Waard 1314-es alapító okiratát. Erről részletesebben ld. Meijers, 1932, 134.

[62] Sicard, 2000, 296. [51. margószám] az online verzióban.

[63] Sicard, 2000, 296. [58-59. margószám].

[64] Ferenc, 1978, 88.

[65] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 228.

[66] „A régi remek római intestat örökösödés nem ösmerte a felszálló öröklést, hanem a leszálláson alapult.” Ld. Zsögöd (Grosschmid), 1897, 232.

néhány apróbb kritikai megjegyzést érdemes megfogalmaznunk. Igaz ugyan, hogy az ági öröklés eszméje már az antik görög jogokban is erősen jelen volt,^[67] a római korokban pedig a helyi szokásjogokban is érvényesülni látszik,^[68] mégis, a római jog és annak továbbélése fényében nem tűnik egyértelműnek annak megállapítása, hogy melyik megoldás felel meg a „természet örök rendének”.^[69] Ráadásul máshol Grosschmid két feltételt támaszt egy konkrét jogi szabály helyességével szemben: egyrészt feleljen meg a hazai jogtörténeti előzményeknek, másrészt adekvát választ adjon a korabeli kihívásokra.^[70] A fentieket összeolvasva Grosschmid nem kevesebbet állít, minthogy a magyar ági öröklés intézményében egy ősi, egyetemes és természetes igazság őrződött meg,^[71] szemben a római jog késői fejlődésével, valamint az arra épülő nyugati jogrendszerek szabályozásával, illetve az itthoni „águlellen”^[72] irányzattal,^[73] amelyek letértek a helyes útról.^[74]

Grosschmid, Farkassal ellentétben, kritizálja a klasszikus római jogot, illetve az abból kinőtt tant. Úgy látta, hogy a *senatusconsultum Tertullianum*, amely az anya gyermek utáni öröklése irányába tette meg az első lépéseket,^[75] nyitotta meg azt a hosszú fejlődést, amely során a törvényes öröklési jog ősrégi alapjai^[76] teljesen átváltoztak. Ezzel a szenátusi határozattal ékelődik be ugyanis a vagyonleszállást követő öröklő rendszerbe a felfelé menő öröklés: „A Justinian novelláiban megalkotott, s a mai külföldi öröklő rendszerek mintájául szolgált törvényes öröklés itten bírja tulajdonképpen azt a kicsike kis csirát, a melyből Hadriántól Justinianig, tehát négy századon át a terebélyes rendszer magát kinőtte. De micsoda egészségtelen gondolat, micsoda felfordult világ az, ami a *senatusconsultum Tertullianum* intézkedésében foglaltatik.”^[77]

Úgy ítélte meg, hogy a római jogra, különösen a keresztény császárok jogalkotására legfőképpen Iustinianus császár 118. novellájára alapozott jogfejlődés téves utakon jár.^[78] E jogi megoldás németországi recepcióját nem „az örökösödés érdekében vett tárgyi megfontolásnak eredményének” tartotta, hanem a római jog teljes egészében történő befogadása mellékhatásának: „Mi azt hisz-

[67] Marongiu, 1937, 4. skk; Beauchet, 1897, 24. skk; Castelli, 1923, 215.; Collinet, 1934, 218-219.

[68] Sachau, 1907, 102.

[69] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 232.

[70] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 235.

[71] Hasonlóképp látja Szladits Károly is hozzászólásában, amit 1931. november 15-én, a Magyar Jogászegyletnek Grosschmid Béni nyolcvanadik születésnapja alkalmából rendezett díszközgyűlésén ejtett meg. Ld. Szladits, 1933, 16. Ugyanez a szöveg megjelent a Jogtudományi Közlöny 66/26. számának oldalain is.

[72] A nemzeti konzervatív és a polgári radikális irányzat szembenállásáról ld. Balogh, 2008.

[73] Ennek egyik vezető képviselője volt Teleszky István. Ld. Teleszky, 1876, 286.

[74] A hatályos öröklési jog is Grosschmid szellemében fogant, ld. Vékás, 2013, 258.; Vékás, 2019, 51.

[75] Gardner, 1998, 231.

[76] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 214.

[77] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 228.

[78] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 214.

szük, hogy a justiniáni öröklő rend s az abból kifogant mai intézmények: egyik szerencsétlen ráadása a sorsnak a római jog egyébként üdvös befolyására, s hogy ezer szerencse hazánkra a helyzet, hogy attól, ha akar, távol maradhat.”^[79]

V. A KÉT ÚTKERESÉS ÖSSZEVETÉSE

Fontos hasonlóság Farkas és Grosschmid felfogásában, hogy a középkori magyar jogot eredeti nemzeti, igazi magyar kultúrterméknek tartja.^[80] Farkas megkapó szépségű sorai adják ennek tanúbizonyságát: „a mint a százéves honalapító harczok pihenőt engednek, a magyarság értelmi műveltségével úgy kapcsolódik a keleti és nyugati szomszédos műveltségbe, mintha csak abból nőtt volna ki és azt csak folytatni akarná; nem tapogatózik, hanem örökösként helyezkedik el benne”.^[81]

Grosschmid, aki a jogrendszereket önálló, azaz planéta-, és másoló, azaz szatellit-jogrendszerekre osztotta, a középkori, mohácsi vész (1526) előtt magyar jogot planétának tartja. A „kultur szatellitizmust” frakkra varrt vitézkötéshez hasonlítja,^[82] de egyben megnyugtatólag kifejti, hogy „a Dulcis Pannónia jogi rendszerének úgyszólván minden idegszála duzzad a planetizmus értelmében vendő nemzeti eredetiségétől”.^[83] E nézetét tanítványa, Szladits Károly^[84] is egyetértőleg veszi át: „A magyar jog, úgy miként az Werbőczyre jutott – az adományrendszer, az ősiség és az úrbériség intézményeivel – a középkori hűbéries jellegű jogok családjához tartozik ugyan, de annak teljesen önállósult ága, mely mind egyes intézményeiben, mind pedig ezek összhatásában nemzetileg áthonosult és ily értelemben eredeti jogrendszer képét mutatja.”^[85]

Összekötik Farkast és Grosschmidot mély nemzeti érzéseik,^[86] illetve német-, illetve osztrákellenességük is, amely Farkas részéről a kortárs német jogtudomány kritikájában, Grosschmid részéről pedig a pandektajog háttérbe szorításában nyilvánult meg. Idegenkedésük elsődleges, nem szakmai oka az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése lehetett. Farkasnak minden személyes indíttatása megvolt arra, hogy az osztrák-német igát gyűlöletesnek érezze, hiszen édesapját oláh fegyveresek gyilkolták meg a szabadságharc során.^[87] Mégis, meglehetősen tárgyilagosan szól a német jogtudomány hazai

[79] Zsögöd (Grosschmid), 1897, 233.

[80] Grosschmid, 1928, 432.

[81] Farkas, 1913, 331.

[82] Grosschmid, 1928, 434.

[83] Grosschmid, 1928, 432-433.

[84] Szladitsról részletesebben ld. Hamza Gábor és Sándor István megemlékezését: Hamza – Sándor, 2014.

[85] Szladits, 1933, 7.

[86] Kolosváry, 1928, 1-16.

[87] Szinnyei, 1894, 181-182.

primátusáról, amikor „a jogi gondolkodásmódunkat kelleténél jóval nagyobb mérvben befolyásoló német tudományról” ír.^[88]

Grosschmid asszimilálódott szász nemesi család sarja,^[89] aki még ősi nevét is egy időre a magyaros Zsögödre változtatta, és aki „legfélelmetesebb kritikusa azoknak, akiknél a jogalkotás egyet jelent a német törvények egyszerű lefordításával”.^[90] Az 1848-as szabadságharcot katasztrofális vízvázalasztónak, „árok, árok be mély árok”-nak tartotta, egy magyar népdaltól kölcsönözve a képet.^[91] Egyetértőleg idézett^[92] egy egykorú politikai tanulmányból: „A negyvennyolcas események annyira kettévágták a régi Magyarországot s az új Magyarországot, hogy az árok két partján állva, egyik sem ismer a másikban önmagára.”^[93] Szladits kicsit később az 1848. évi magyar törvényhozó forradalmi hevületével magyarázta a jogfejlődés folytonosságában beállt törést: „A lebontással [t. i. 1848-as törvények] előállt tátongó részen át sebes áradattal nyomult be az idegen jogrendszer, mely egész jogéletünket ellepve, a régi alapokon való továbbépítést jórészt lehetetlenné tette.”^[94]

Mindenesetre a szabadságharc bukásának köszönhető, hogy az 1853-tól 1861-ig terjedő időszakban az osztrák polgári törvénykönyvet (ABGB) oktrojálták hazánkra, amelyet Szladits „rövid, de végzetes átmenetként”^[95] értékelt. Grosschmid a rá jellemző nyíltsággal idézi^[96] az alábbi fordulatokat: „alája kerülünk más kultúra uralmának”, „belékeveredtünk az egyoldalú osztrák jogi kultúra uralmi körébe”, végül, hogy jogunk „osztrák iga alá jutott”. Ismerteti Otto von Gierke „nagynémet korifeus” nézeteit, amelynek értelmében hazánk kultúrája csupán alkultúra (*Sonderkultur*) a német egyetemes főművelődéshez képest (*Universalkultur*), és „ekként mintegy csak öblöcskéje a pángermán kultúroceánnak”.^[97] „So wird denn das mit uns engverbündete grosse Reich (Osterreich-Ungarn), dessen Zerfall so oft von geschichtsunkundigen Propheten vorausgesagt wurde, in seinem äusserlich und innerlich gekräftigten Bestände seine Aufgabe, deutsche Kultur in den Osten zu tragen, immer siegreicher erfüllen.”^[98]

Mint láthattuk, mind Farkas, mind Grosschmid a „valódi” magyar jogot keresték, de két különböző, egymástól igencsak eltérő úton. Farkas a római, illetve a pandekta jogtudomány segítségével történeti megközelítésben, míg Grosschmid

[88] Farkas, 1913, 300.

[89] Görög, 2020, 227.

[90] Idézi: Veress, 2022, 13.

[91] Grosschmid, 1928, 430.

[92] Grosschmid, 1928, 430.

[93] Hegedűs, 1916, 3. Idézi: Grosschmid, 1928, 430.

[94] Szladits, 1933, 15.

[95] Szladits, 1933, 7.

[96] Grosschmid, 1928, 439.

[97] Grosschmid, 1928, 445.

[98] Von Gierke, 1914, 20.

a klasszikus római jog és a pandektajog ellenében,^[99] absztrakt fogalmi alapon. Farkas, mint láttuk, az általa egyetemesnek vélt, külső, pártatlan ítélőszék számára mégis partikuláris értékrend, a katolikus erkölcsiség alapján kritizálta a véleménye szerint túlságosan anyagiassá váló német jogi megoldásokat, és védte egyúttal a katolikusnak semmiképpen sem nevezhető klasszikus római jogi intézmények szellemét. A „valódi” magyar jog megteremtéséhez nem annyira alkotó módon járult hozzá, mint inkább negatíve, az általa kárhoztatott külföldi hatásokat igyekezett elhárítani. Grosschmid szintén egyetemes talapzatot kívánt előtálcálni, hogy arra a „valódi” magyar jog új és dicső épületét felhúzhassa. Ezt a szilárd alapot ő az egyetemes igazságosság, illetve a tárgyi igazság eszményében vélte fellelni. A középkori magyar szokásjog egyes intézményeiről addig hántotta le az anakronisztikus elemeket, amíg azokat a kortárs igazságésszmény Prokrustes-ágyába nem kényszerítette. Ő ezzel a módszerrel konstruktív módon járult hozzá a modern magyar magánjog megteremtéséhez. Röviden: Farkas számára a jognak elsősorban erkölcsösnek kellett lennie, Grosschmidnél pedig inkább igaznak.

VI. VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Grosschmid hatása rendkívül erős volt mind a magánjogászok,^[100] mind a római jogászok körében,^[101] és tekintélye mindmáig okkal jelentős.^[102] Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy a pandektajog háttérbeszorulását nem egyedül az ő munkássága eredményezte, hanem csupán egy vélhetően tőle függetlenül is bekövetkező tendenciát erősített meg. Mindazonáltal a szellemóriás árnyéka a római jogtudományban mind a tankönyvirodalomban, mind a tudományos szakirodalomban tetten érhető. A Grosschmid-tanítvány^[103] Marton Géza^[104] például a római jog oktatása feladatának már „csak” a magánjog általános alapelveinek bemutatását tartotta, az institúciók oktatásán keresztül: „[a] pandekta-jogtudománynak a mi tanítási tervünkben hiányzó studimát az élő magyar magánjog elmélyített tanulmánya van hivatva pótolni”.^[105] Marton ezen kon-

[99] Vladár is a pandektojag tévedéseire rámutató tanárt emeli ki, egyebek mellett, emlékezésében. Ld. Vladár, 1938, 325.

[100] Ld. például Sándorfalvi, 1939, 78. De a közjog művelői is csodálattal tekintettek rá, ld. Bölömy, 1938, 1-2, Továbbá a közélet szereplői is elismerték nagyságát, ld. például Szende, 1911, 265-290, 280-281.

[101] Egyetértőleg Szabó, 2001, 264-265.

[102] Ld. például Weiss, 1999, 475-479.

[103] Zlinszky, 1991, 97-104.

[104] Gulyás – Viczián, 1999, 577-578.; Markó, 2002, 549-550.; Brósz, 1981, 27.; Zlinszky, 1981, 43-52.; Zlinszky, 1999, 98-102.; Asztalos, 1981, 19.; Visky, 1981, 37-42.; Csehi, 2005, 317-318.; P. Szabó, 424-425.; P. Szabó, 2014, 345-365. Nekrológok: Kádár, 1958, 122-124.; Szabó, 1958, 133-135.

[105] Marton, 1937, 2.

cepciót követő tankönyve^[106] mindmáig meghatározza a vezető magyar római jogi tankönyvek szemléletmódját.

Ami pedig Marton tudományos munkásságát illeti, sokatmondó, hogy élete fő művéből,^[107] amely a felelősségi tannal foglalkozik,^[108] éppen a glosszátoroktól a pandektistákig tartó fejlődéstörténetet hagyta ki. 1944 nyarán, amikor ráébredt, hogy a rohamosan romló háborús viszonyok között nem lesz képes a tervezett 40-50 íves nagymonográfia befejezésére, úgy döntött, hogy csupán a legfontosabb részeket dolgozza ki.^[109] Így kimunkálta a római jogi részeket, majd ezután rögtön a külföldi egykorú elméletek (Binding, Venezian, Exner és Rümelin stb.), illetve az általános elméleti tételek (érdekelv, prevenció, kárfelosztás, vétkesség stb.) taglalásába kezdett. Külön részt szentelt a tételes magyar kártérítési jog értékelő bemutatásának is, illetve bővebben taglalta a polgári jogi felelősség és kártérítés problematikáját a szocialista jogban, *de lege ferenda*. Beszédes az a hiány, amit a pandektatudomány teljes negligálása okoz,^[110] de tökéletesen egybevág azon, már ismertetett felfogásával, amely a római jogban a magánjogi alapelvek bölcsőjét látja, és a pandektista jogtudományt az élő magyar jog taglalásával váltja fel.

Összességében kijelenthető, hogy a Grosschmid-hatás összességében alapvető és hosszantartó^[111] paradigmaváltást okozott a magyar magánjogtudomány^[112] mellett a magyar romanisztikában is.^[113] Grosschmid munkássága tevékenyen hozzájárult ahhoz, hogy a pandektajog vesztett korábbi súlyából mind a magánjogtudomány, mind a római jogtudomány területén. Amint az sokszor előfordul, a nem szándékolt mellékhatások nagyobb történeti távlatból szemlélve erősebbnek bizonyultak a hatás eredeti, fő csapásirányánál. A magyar középkori jogot a hatályos joggal közvetlenül összekapcsoló, szisztematikus és gyakorlatorientált kutatásokat manapság igen kevesen végeznek, noha minden bizonnyal ez lett volna Grosschmid legfőbb szándéka.^[114] A pandektajogra mint nem történeti, hanem dogmatikai diszciplinára, amit Grosschmid a nemzeti magyar jog keresése révén természetszerűleg háttérbe szorított, szintén kis figye-

[106] Tankönyve életében hat kiadást, majd 1957-től 1963-ig újabb négy kiadást ért meg, jogászok generációi tanulták belőle a római jogot.

[107] Marton, 1993.

[108] E tanok rövid összefoglalásáért ld. Zlinszky, 1991, 103.

[109] Marton, 1993, 12.

[110] Marton csupán egy bő fél oldalban tesz futólagos említést a pandektista tanokról. Ld. Marton, 1993, 74.

[111] Angyal egyenes örökéletű hatásról beszél, ld. Angyal, 1938, 324.

[112] Grosschmid nem német alapokon, mintegy a semmiből alkotta meg a magyar kötelmi jogot. Ld. Pólay, 1974, 8.

[113] Hasonlóképp Csehi, 2012, 18.

[114] A tisztán jogtörténeti kutatások természetesen szerteágazóak és magas színvonalúak, itt most elég Bónis Péter, Homoki-Nagy Mária, Mezey Barna és mások tudományos életművére gondolni.

lem esik manapság.^[115] Nagy tanulság: a magányos, nagy géniuszok páratlan erejű kisugárzása^[116] sokszor megtörik a méltatlan utódok tömegének csiszolatlan prizmáin.^[117]

IRODALOM

- Angyal Pál (1938): Grosschmid Béni. In: *Magyar Jogi Szemle*. 1938/8. sz.
- Asztalos László (1973): *A civilizztika oktatásának és tudományának fejlődése a budapesti egyetemen 1945–1970*. ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest.
- Asztalos László (1981): Marton Géza tanainak hatása a magyar jogtudományra. In: Hamza Gábor (szerk.): *Tanítványok Marton Gézáról*. ELTE, Budapest.
- Avenarius, Martin – Baldus, Christian – Lamberti, Francesca – Varvaro, Mario (2018): *Gradenwitz, Riccobono und die Entwicklung der Interpolationenkritik: Methodentransfer unter europäischen Juristen im späten 19. Jahrhundert*. Mohr Siebeck, Tübingen. DOI: <https://doi.org/10.1628/978-3-16-156193-1>.
- Balogh Judit (2008): Grosschmid Béni és a magyar öröklési jog. In: Zsögöd Benő: *Öröklött s szerzett vagyon. Közjegyzői füzetek – Studia Notarialia Hungarica, tom. VIII*. MOKK, Budapest, MOKK (Politzer Zsigmond 1897-es kiadásának reprintje).
- Beauchet (1897): *Histoire du droit privé de la république athénienne*. Paris.
- Binding, Karl (1890): *Die Ehre Im Rechtssinne Und Ihre Verletzbarkeit. Rectoratsrede gehalten Am Reformationsfeste*. Edelman, Leipzig.
- Bölöny József (1938): Grosschmid Béni, mint közjogász. In: *Magyar Közigazgatás*. 1938, 56/48.
- Brósz Róbert (1981): Marton Géza az ember és az oktató. In: Hamza Gábor (szerk.): *Tanítványok Marton Gézáról*. Budapest.
- Buckland, William Warwick (1922): Cretio and connected topics. In: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*. 1922/3. DOI: <https://doi.org/10.1163/157181922x00031>.
- Castelli, Guglielmo (1923): I bona materna nei papiri grecoegizi. In: Albertario, Emilio (szerk.): *Scritti giuridici*. Hoepli, Milano.
- Collinet, Paul (1934): La papyrologie et l'histoire du droit. In: *Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte*. C.H. Beck, München.
- Csehi Zoltán (2012): A jog és jogtudomány mai állásáról. In: *Iustum Aequum Salutare*. VIII.évf., 2012/2. sz.
- Csehi Zoltán (2005): Marton Géza munkássága 1907-1934. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Diké kísértése: Magánjogi és kultúrtörténeti tanulmányok*. Budapest.
- Csehi Zoltán (2016): Marton Géza tudományos munkássága és hatása. In: *Iustum Aequum Salutare*. 2016/1. sz.

[115] Természetesen akadnak üdítő kivételek, ld. például Földi, 2001 pandektajogot is részletesen taglaló III. részét, ahol a fejtegetések célja alapvetően a hatályos jog mélyebb megértése.

[116] Ld. Nizsalovszky, 1937, 5. Sándor is kiemeli Grosschmid fejtegetéseinek nehézségét, ld. Sándor, 2013, 136.

[117] Papp például Grosschmid jogi személyekre vonatkozó tételei kapcsán beszél arról, hogy elvonsága és a joggyakorlatba történő nehézkes áttűtethetősége miatt kis hatást gyakorolt. Ld. Papp, 2013, 60.

- Danz, Heinrich Aemilius August (1840): *Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts I.* Breitkopf und Härtel, Leipzig.
- Eckhart Ferenc (1936): *A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története. A jog- és államtudományi kar története 1667-1935.* Budapest.
- Farkas Lajos (1896): *A becsület általános jelentősége a mai és római jogrendben.* Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár.
- Farkas Lajos (1913): *A római obligatio fogalmilag véve a közép- és újkori jogi elméletben.* 14/6. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Farkas Lajos (1913): *A római obligatio fogalmilag véve a közép- és újkori jogi elméletben.* Székfoglaló értekezés, 1913. In: Pauer Imre (szerk.): *Értekezések a társadalmi tudományok köréből. A II. osztály rendeletéből.* 14/6. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Ferenc Benedek (1978): *Die „conventio in manum“ und die Förmlichkeiten der Eheschließung im römischen Recht.* In: *Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata.* Pécs.
- Földi András (2001): *A jóhiszeműség és tisztesség elve.* Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig. In: *Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. IX.* Budapest.
- Földi András (2022): *Grosschmid és az antik jogok.* MTA székfoglaló előadás (kézirat).
- Földi András – Hamza Gábor (2022): *A római jog története és intézményei.* Novissima, Budapest.
- Gardner, Jane F. (1998): *Family and Familia in Roman Law and Life.* Oxford University Press, Oxford.
DOI: <https://doi.org/10.1086/ahr/105.1.260>.
- Giltaj, Jacob (2016): *Existimatio as „human dignity“ in late-classical Roman law. Fundamina (Pretoria)* [online]. Vol. 22, Issue 2. (Elérhető: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1021-545X2016000200003. Letöltés ideje: 2022.11.01.). DOI: <https://doi.org/10.17159/2411-7870/2016/v22n2a3>.
- Görög Márta (2020): *Grosschmid Béni, 1851-1938.* In: *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica.* 10/1. sz.
- Greenidge, A.H.J. (1894): *Infamia: Its place in Roman Public and Private Law.* Clarendon Press, Oxford.
- Grosschmid Béni (1899): *Fejezetek kötelmi jogunk köréből.* Athenaeum, Budapest.
- Grosschmid Béni (1928): *Werbőczy és az angol jog.* Franklin Társulat Nyomdája, Budapest.
- Gulyás Pál – Viczián János (szerk.) (1999): *Magyar írók élete és munkái.* (Új sorozat, XVI-II.). Argumentum Kiadó és Nyomda, Budapest.
- Hamza Gábor – Sándor István (2014) *Szladits Károly (1871–1956).* MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya. Jubileumi megemlékezések. (Elérhető: https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Szladits%20Karoly_Hamza_Sandor.pdf. Letöltés ideje: 2022.11.01.).
- Hamza Gábor (2006): *Farkas Lajos a római jogász (1841-1921).* In: *Jogtörténeti Szemle.* 2006/2. sz.
- Hamza Gábor (2005): *Farkas Lajos, a római jogász (1841-1921).* In: *Magyar Tudomány.* 2005/4. sz.
- Hegedűs Lóránt (1916): *A magyarság jövője a háború után.* Politikai tanulmány. Budapest.
- Kádár Miklós (1958): *Marton Géza 1880-1957.* In: *Felsőoktatási Szemle.*
- Kaser, Max (1956): *Infamia und ignominia in den römischen Rechtsquellen.* In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung.* 73/1. sz. DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgra.1956.73.1.220>.

- Kenyeres Ágnes (1967): *Magyar életrajzi lexikon*. 1. kötet. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Kiss Géza (1910): A római jogról. In: *Jogállam*. Különnyomat. IX. évf. 4-5. füzet.
- Kolosváry Bálint (1928): Farkas Lajos I. tag emlékezete. In: *Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*. 20/5. sz. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Korniss Gyula (1942): A római jog mai értéke - Marton Géza. In: *Tudós fejek*. Budapest.
- Koschaker, Paul (1958): *Europa und das römische Recht*. C. H. Beck, München-Berlin.
- Leist, Burkard Wilhelm (1844): *Die Bonorum possessio. Ihre geschichtliche Entwicklung und heutige Geltung*. II, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Markó László (szerk.) (2002): *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. 2002/4. sz. Budapest, 2002/4., 549–550.
- Marongiu, Antonio (1937): *Béni parentali e acquisti nella storia del diritto italiano*. Zanichelli, Bologne.
- Marton Géza (1993): *A polgári jogi felelősség*. Triorg Kft., Budapest.
- Marton Géza (1937): *A római magánjog elemeinek tankönyve*. 4. kiadás. Méliusz, Debrecen.
- Meijers, Eduard Maurits (1932): Le droit ligurien de succession. In: *Revue historique de droit français et étranger. Quatrième série*. Vol. 11, Issue 1.
DOI: <https://doi.org/10.1163/157181924x00156>.
- Mommsen, Theodor – Meyer, Paul Martin (szerk.) (1905): *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*. Weidmann, Berlin.
- Móra Mihály (1964): Über den Unterricht des römischen Rechtes in Ungarn in den letzten hundert Jahren. In: *RIDA II*.
- Nizsalovszky Endre (1937): *Grosschmid és a kereskedelmi jog*. Attila-Nyomda Rt., Budapest.
- Papp Tekla (2013): „Jogi és lénytani személyiség” - a Grosschmid-i jogi személy kategória elemzése a hazai jogfejlődés tükrében. In: Juhász Ágnes (szerk.): *Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk*. Novotni Alapítvány, Miskolc.
- Peschka Vilmos (1959): A magyar magánjogtudomány jogbölcseleti alapjai. In: *Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*. 1959/1–2. sz.
- Pólay Elemér (1972): A római jog oktatása a két világháború között Magyarországon (1920-1944). In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus XIX. Fasciculus 2*.
- Pólay Elemér (1974): Kísérlet a magyar öröklési jog önálló kodifikációjára a XIX. század végén. In: *Acta Juridica et Politica*. Szeged.
- Radin, Max (1930): Eleganter. In: *Law Quarterly Review*. Vol. 46.
- Rudolf Stammler (1897): *Das Recht der Schuldverhältnisse in seinen allgemeinen Lehren: Studien zum Bürgerlichen Gesetzbuche für das Deutsche Reich*. Guttentag, Berlin.
- Sachau, Eduard (1907): *Syrische Rechtsbücher*. Reimer, Berlin.
- Sándor István (2013): Grosschmid és az angol jog. In: Juhász Ágnes (szerk.): *Grosschmid gondolatai és az új magyar Ptk*. Miskolc.
- Sándorfalvi Pap István (1939): Törvényes öröklési jog. In: Szladits Károly (főszerk.): *Magyar Magánjog. VI. kötet, Öröklési jog*. Grill, Budapest.
- Schilling, Friedrich Adolph (1829): *Bemerkungen über römische Rechtsgeschichte: Eine Kritik über Hugo's Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts bis auf Justinian*. Barth, Leipzig.
- Sicard, Germain (2000): Recherches sur les dévolutions fractionnées du patrimoine successoral dans le droit du bas empire et la législation wisigothique. In: *Mélanges Germain Sicard*. Vol. 1/2000.
DOI: <https://doi.org/10.4000/books.putc.12222>.

- Szabó Béla (2001): Grosschmid (Zsögöd) Benő. In: Stolleis, Michael (szerk.): *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. C.H. Beck, München.
- Szabó Béla (2014): Marton Géza (1880-1957). In: P. Szabó Béla (szerk.): *Ernyedetlen szorgalommal... A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914-1949)*. Debrecen.
- Szabó Imre (1958): Marton Géza 1880-1958. In: *Magyar Tudomány*. 1958/4. sz.
- Személyi Kálmán (1929): *Az interpolációs [sic] kutatómódszer*. Dunántúl Egyetemi Nyomdája, Pécs.
- Szende Pál (1911): Nemzeti jog és demokratikus jogfejlődés. In: *Husadik Század*.
- Szinyei József (1894): *Magyar írók élete és munkái*. III. kötet. Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.
- Szladits Károly (1933): *A magyar magánjog vázlatja. Első rész*. Grill Kiadó, Budapest.
- Szladits Károly (1948): Zsögöd-Grosschmid Béni a magyar jogtudomány szabadságharcosa. In: *Jogászegyleti Szemle*. 1948/1-2. sz.
- Teleszky István (1876): *Örökösödési jogunk törvényhozási szabályaihoz*. Franklin, Budapest.
- Vékás Lajos (2019): *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. HVG-Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest.
DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.182.2021.7.12>.
- Vékás Lajos (2013): Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban. In: *Magyar Jog*. 2013/5. sz.
- Veress Emőd (2022): Grosschmid Béni vagy Zsögöd Benő? In: Veress Emőd (szerk.): *Erdélyi Jogászok. Jogásziportrék II*. Forum Iuris, Kolozsvár.
- Visky Károly (1981): Marton Géza, a római jogász. In: Hamza Gábor (szerk.): *Tanítványok Marton Gézáról*. ELTE, Budapest.
- Vladár Gábor búcsúbeszéde a tanítványok nevében. In: *Magyar Jogi Szemle*. 19. évf., 1938/8. sz.
- Von Löhr, Egid V. (1811): *Übersicht der das Privatrecht betreffenden Constitutionen der Römischen Kaiser von Constantin I. bis auf Theodos II. und Valentinian III*. Winckler, Giessen.
- Weiss Emília (2006): Grosschmid Béni (1851-1938). In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*. Budapest.
- Weiss Emilia (1999): Grosschmid családjogi és öröklési jogi munkásságáról. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1999/11. sz.
- Wundt, Wilhelm Max (1886): *Ethik. Eine Untersuchung der Thatsachen und Gesetze des sittlichen Lebens* (2. Auflage).
DOI: <https://doi.org/10.2307/2176086>.
- Zlinszky János (1981): Marton Géza, a civilista. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1981/1. sz.
- Zlinszky János (1991): Marton Géza (1880-1957) In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar Jogtudósok I*. Budapest.
- Zlinszky János (1999): Marton Géza. In: Hamza Gábor (szerk.) (1999): *Magyar jogtudósok I. k*. Budapest.
- Zsögöd Benő (Grosschmid Béni) (1897): Öröklött s szerzett vagyon. In: *Közjegyzői Füzetek, Studia Notarialia Hungarica tom. VIII*. Politzer Zsigmond kiadása, Budapest.